

VOŠTANA KRILA (1978)

(Izbor)

IZGUBLJENI ZABORAV

Noć je. Grlo mi je suho, a oči me i u tami peku. Umukni, knjigo! Tko ti je samo ove korice izmislio? Crne i crvene. Osjećam te u mraku na noćnom stoliću, do postelje, čak i kad ne vičeš znam da si tu – to je zbog fosfornog svjetla kojim sjajiš. Mrmljaš i mumljaš svoje litanije, svoje rugalice, a dobro znaš da neću izdržati, da ću upaliti svjetiljku i uzeti te još jednom u ruke. Samo nekoliko stranica – bit će dovoljno za moje zatrovane vene i za ovu noć. Kakav mi već mir struji po utrobi, i negdje u mozgu!... Lijepe sam stranice izabrao! Nošen njihovim otrovom ulazim u razrijeđen prostor. Ispražnjeni svijet.

(Ali ako nema dobra i zla, kako ćemo izići iz povijesti? Oh, i to je bolje nego kroz raj sići u pakao.) Čitam. Lijepe stranice, zaista.

*Tada smo zajedno otišli na Sekirnaju goru. Divan pogled na more. Voda je tamnoplava, unaokolo šuma, začarana... – Možda upravo kao na krajolicima Edvarda Muncha, hladan zrak sjevera nad krošnjama, pa prozirne daljine? – Eh, supatniče moj i suputniče nemirne noći! To se ti zlobno podsmjehuješ mome mazohističkom obredu. Tamne šume Karelje i Finske, more bijelo (od čega? – od hladnog vjetra?) – gdje ima nečega takvog u mojim talozima? Varljiva knjigo, zar ne bih mogao – protiv tebe – s police skinuti Hamsunova *Pana*, prozirnu poeziju rane mladosti? Tišina hladnog zraka, šume Norveške i stare priče uvečer! *Ultima Thule*. Melodije *Peer Gynta*, i Sibelius, a onda, odjednom, "Lofoti" i crni simboli Oscara Mi-*

losza – to je ono što sam mogao sabrati u prvi mah. A ti mi pričaš priču o osnivačima i o starim ribarima, o Sevatiusu i Germanu, o vratima haringâ – a što je to bilo iza njih, dolje, u zaidanom mraku, u vlažnoj hladnoći? Na fotografiji vidim dugi zid otočkoga Kremlja s kulama, crkvu Uzašašća, Germanovu kapelu, pa opet stepenice, sve gore do Sekirnaje... A patnje su blijedi opisi, suhi poput novinskog izvješća. Samo, što bi drugo i mogle biti? Kako se one uopće mogu prikazati?

Bio je 20. lipnja 1929... Odvezli su se u dječju koloniju. Kakva milina za oči! Svako je dijete imalo vlastiti krevet, madrac. Velika nedoumica, svugdje zadovoljstvo. Izenada se javi 14-godišnji mladić: “Čuj, Gorki! Sve što ovdje vidiš jest – laž. Želiš li znati istinu? Da ti je ispričujem?” “Hoću”, odvrati pisac. Da, on je želio znati istinu. (Oh, mladiću, mladiću, zašto remetiš upravo etablirani osjećaj zadovoljstva književnog patrijarha!... Palača u Moskvi, jedno dobro na ladanju...) I bilo je svima, djeci kao i GPU-pratnji, rečeno da napuste prostoriju, a mladić je sjedio sat i po kod mršava starca – i pripovijedao. Gorki je sa suzama u očima napustio baraku. Kočija je krenula da ga odveze u vilu komandanta logora na ručak. Djeca su pojurila u baraku: “Jesi li pričao o komarcima?” – “Jesam” – “O štangama?” – “Jesam” – “O WRIDLO-vrećama?... O noćnom logorovanju u snijegu?...” Sve, sve, sve je istinoljubivi mladić ispričao!

A mi ne znamo čak ni kako se zvao.

22. lipnja, odmah nakon razgovora s mladićem, Gorki je unio u knjigu za posjetioco, naročito u tu svrhu rukom uvezanu:

“Nisam sposoban svoje dojmove izraziti s nekoliko riječi. Protivim se šablonskoj pohvali, štoviše, posramilo bi me upotrijebiti otrcane riječi za začudnu energiju onih ljudi koji su sposobni da budu ne samo neumorni i budni zaštitnici revolucije nego u isto vrijeme i hrabri stvaraoci kulture.”

23. lipnja Gorki je otputovao. Brod je jedva nestao s vidika, kad su mladića strijeljali. (Taj ispitivač srdaca! Taj poznavalac ljudi! Kako je mogao ostaviti mladića?)

Knjigo iz noćnog mraka, jesi li nešto zaboravila? Burevješnika što se penje u olujnim oblacima naše mladosti? O, kako bih te mogao zasuti čarobnim slikama i slavnim stihovima! O trojci, o konju Jesenjinovu, o samotnim jablanovima... A kako se pronalazi čitava istina? (*I predloži smuk slobodnoj ptici: A ti se primakni ivici klanca, i baci se dolje! Možda će te krila ponijeti i proživjet ćeš trenutak u svojoj stihiji! I uzdrhta Soko, i kriknuvši gordo, pođe ka ponoru klizeći...*)

Ali možda ono s dječakom i nije istina? Logorske priče na toploj gnjiljoj slami u noćima Sjevera? Osveta iz jada i nemoći? – Lako je tebi, knjigo, ti si prošla kroz svoj Sugar Candy Mountain, sve si iskusila i sve si upoznala. Ha, zato si toliko i debela, beskrajna si, zapravo, bez kraja i konca, našla si svoje istine, i što sada? Sada namjeravaš “unaprijediti razum u svijetu”, a naša zapadnjačka tradicija nade, što ćemo s njom?

Šutiš? Eh, govoriti dobro znaš, glagoljiva si mi i mudra, ali na moja pitanja ne odgovaraš. Zar i ovo nije tvoj svijet? Zar ti uzalud crtam ljepotu, hladne krajolike Munchove, bijele noći Karelije? Zar Matvej Savaljev Kožemjakin nije u Okurovu, noću, pokoravajući se neutoljivoj staračkoj nesanici, sjedeći u postelji zapisivao svoje uspomene u debelu bilježnicu: *Misaona i osjećajna zapažanja...?*

Eto, i ja palim svjetiljku do svoga uzglavlja. Ako već moram s tobom ratovati, neka to barem bude u svjetlu (u svjetlu misli i ove električne svjetiljke), da mogu s obližnje police dohvatiti svoje stare savjetnike. Dobro već znam što će mi svaki od njih reći, a ipak, bio bih sam i bespomoćan bez njihove pomoći. Jedan mi opet tako šapće misao što me cijelo posljednje desetljeće opsjeda: *Uvijek je riječ o zlatnom dobu... i o raju izgubljenom i ponovo nađenom.*

Uspavala me tako stara nada u novi san, i utonuo sam u prazninu, u kojoj neko vrijeme ničega nije bilo. Onda su se počeli javljati oblici, i neko se dvorište konkretiziralo, zidovi, kazzamate... Otkinuta ruka djevojčice u Staroj Gradiški. I dječak na Solovkima, kako zguren čeka u svom kutu. Je li mu to strah u očima? (“A dječaka možda nije ni bilo” – napisao je naš stari

Matvej Kožemjakin u *Klimu Samginu*, to mi je ostalo u sjećanju još iz predratnih dana, dana nade.) Moje sjećanje? Je li ovo san ili java? Borim se, znam, protiv buđenja, i slušam: *Gorod na Kami*, to mi drug iz prvoga kata u Petrinjskoj fućka ujutro poznatu melodiju. Živi smo.

Nisam zaboravio... Kako je to bilo? – I tiha me jeza razbudila. Ne, to nije bio san. Možda polusan? Ah, ti si to, knjigo, ti si me probudila svojom vikom. Možda bih ti ovaj put morao i zahvaliti: spasila si me one podmukle uspomene što se roji u moje mraku. *Gorod na Kami...*, gdje je to, zapravo? – Pa dobro, smiri se i ne urlaj toliko. Da čujem tvoje priče. (Ha, već te vidim, zauzela si pozu, deklamiraš. A na usnama ti je (na hrptu) podrugljiv podsmijeh. Gle, gle! pa ti uživaš u svom argumentu, u patnji i u smrti!)

U zimi 1937/38. bilo je sve poduzeto da se trockisti i u isti mah i demokratski centralisti odasvuđ – iz šatora u grotlu Sir-Jage, iz Uhtarske, od Kočmaja i Sivaje Maske – skupe u staru ciglanu u tundri, preko rijeke Ropče. (Kod nekih nisu napravljena ni prethodna ispitivanja.) ... Budući da se čovjek ne prestaje nadati, zatvorenici stare ciglane čekali su, unatoč svemu, da budu poslani na neko novo gradilište. Ovdje su proveli mnoge mukotrpne mjesece; mislili su da to više neće izdržati. I zaista: rano ujutro 22. travnja 200 je ljudi prizvano za transport.

Kolona je veselo marširala: išla je ususret novom životu, a gori od čekanja nije mogao biti ni novi ropski rad. Saonice su zaostajale sve više. A doskora također i straža; ni jednog vojnika nije više bilo sprijeda, ni jednog po strani. Uostalom, i slabost pratnje bila je dobar znak. Sunce je blistalo.

Iznenada je na crnu kolonu odnekuda, iz blještave snježne maglice, bila otvorena vatra iz strojnica. Zatvorenici su popadali na zemlju, neki su još stajali, a nitko nije razumio što se dogodilo.

Smrt je stigla u svečanoj sunčanoj odori, snježnobijela, neokaljana, milosrdna smrt.

23. i 24. travnja poubijali su na istom mjestu i na isti način daljnjih 760 ljudi.

Tako su se odigrala masovna Kačketinova strijeljanja.

Lijepo si mi poglavlje izabrala. Veličanstvena si u svojoj pakosti, i u zlobi bijeloj poput onog snijega preko Ropče u Uh-tarki. A možda ti tu meni ipak praviš neku literaturu? Da mi još samo ne počneš recitirati: *E se non piangi di che pianger suoli?* – Dakle vidiš i sama: i mi imamo naš inferno, zapadni, i još urešen k tome. *Terza rima*, i mašta u tercinama gori sum-pornim bakljama. A nije uvijek bio ni izmišljen, taj naš pakao, niti složen u rimama, nego posve jednostavan, prozni. Samo, imaš li ti, knjigo, uopće uši, i znaš li slušati, čuješ li štogod, papirnata kakva već jesi?

U kasno poslijepodne postrojili su nas u dvorištu pred kazematama, i on je bio među nama, a svi smo znali zašto su nas postrojili. I on je to znao. Čekali smo dugo. On je odjednom zatražio cigaretu, netko mu je dodao i on se sagnuo prema ruci svoga druga. Bio sam toliko blizu da sam čuo kad je kresnula šibica. Ali ga nisam mogao pogledati, čak ni krajem oka.

Došli su elastičnim korakom, gotovo poigravajući, u urednim časničkim uniformama. Čuli smo ih već kad su krenuli iz Zapovjedništva, tamo do crkve, i gledali smo iznad niskog zida kako se približavaju. Onda ga je satnik pozvao da istupi i počeo je urlati na nj, dok u jednom trenutku nije povukao revolver i opalio mu u glavu, a naš drug, mali veseli Židov koji je uvijek pjevao kad je iz Ekonomije trkom tjerao konje stojeći na kolima, pao je obliven krvlju, i čuli smo otegnuto mukanje odnekud iz dubine njegova umirućeg tijela. A to je satnika još više bacilo u krvoločni bijes. "Daj sikiru!", viknuo je, pa kad su mu je donijeli, počeo mu je pred svima nama formalno cijepati glavu.

Ne, to ti nikoga nisam citirao i ni iz kakve knjige to nisam prepisao, ali sada je dosta ove vivisekcije, meni i tebi, vrijeme je da zaspim. Ta što i da radimo? Postoje, vjerojatno, dva pakla, ili čak tri, ili deset, ili tisuće njih, cio beskraj sjaj-

nih lomača i mučilišta u svemiru, pa kad je to sve tako iznad mene i iznad nas, pusti me da barem zaspim. Što će ti ova moja noć, vampirska knjigo, dovoljno sam ti ih kao žrtvu prinio, sve moje probdjevane noći? Možda je već vani praskozorje, možda se već pojavila ona svijetla pruga nad istočnim gorama a sjene su postale prozirne, pa se tako i dan javlja. Rasvijetlit će se, možda, uskoro, a ti me mučiš sjećanjem i starim historijama. Što da ti kažem? Da nismo znali, da nismo vjerovali, eh, neotkriveni arhipelazi, otočja, podvodne pećine? Dobro, odviše je bio velik ovaj tvoj arhipelag a da bismo mogli proći mimo njega, ali, slušaj, on je smetao našoj viziji, dalekom pogledu, *e non si volge chi alla stella è fisso*, a da smo se i osvrnuli, ta ionako je sve krvavo iza nas. – Što je? Hoćeš reći da se osvrutati nije ni trebalo, da je arhipelag bio pred nama, u budućnosti (koja se – avaj! – već bila dogodila), i da smo sa zanosom istraživača tražili njegove obale, otoka nenadenog, ali zar ti doista misliš da se bez toga moglo živjeti? Moglo se, da, osim toga, i ne vjerovati, ako se već nije moglo ne znati, ili se sve moglo naprosto “uračunati u gubitke”, ta ionako *su sve životinje jednake, ali neke su životinje jednakije od drugih*, dakle vidiš, Borise Davidoviču, da se nije isplatilo, a na kraju krajeva: možda dječaka nije ni bilo, ni grada na Kami, ni Orotukama na Kolimi – očito, sve je već san, silazim u svoju nesvijest i bez-svijest nekim konfuznim nizom asocijacija, koje su, svaka za sebe, ipak razgovijetne i svijetle, o, sjećanja moja, kako ću vas zaboraviti, i tebe što si mi rekao s tobože rezigniranim mirom: slobode? – slobode nikad nije ni bilo, i počevši od te tvoje krvave misli sve je dopušteno, tebi i meni, a zašto je onda Aurora uopće i pucala? – trebalo je da te upitam – ali ovo je sada zaista već san.

U tom snu, i u svim snima, svašta mi se evo događa – očito je to samo polusan, a jedan prigušeni dio svijesti prati začetu misao u njezinu daljnjem toku, pa ću ti, prijatelju koji si to nekada bio, na tvoju laž o slobodi već naći ponešto iz zajedničke povijesti, kakav dokaz jači od moga nemoćnog prezira, nešto iz himna koje smo pjevali, iz romantičnih oda (*O, svijetli du-*

še misli nesputane...), iz naših školskih lekcija o orlovima i o timorima, o “Dubravi plemenitoj”, eto, već čujem u svom snu patetične trublje, i sjećam se otrcanih oleografija, pa ljudi su zaista umirali izmrcvareni, krvave mesnate mase, i najbolje bi sada bilo čvrsto zaspati, jer dok mu je sjekirom cijepao glavu komadi su letjeli unaokolo, a neka pamučasta bijela masa propisala se po zemlji (to je, naravno, mozak bio), a ti naprosto: slobode nikada nije ni bilo, i sada su nam ruke odriješene, tebi i meni, imaš pravo, nije ni trebalo izlaziti iz Egipta, ali što smo drugo uopće i imali osim naših riječi, i silogizama – bile su to, je li, božanske iskre u našim glavama? – *yo he acumulado mi esperanza en lengua, en nombre hablado, en nombre escrito*, a ti si naprosto zaboravio da nas je upravo ta *esperanza* obvezala... I tako sam napokon zaspao, i činilo mi se da sam svladao svoga sugovornika i sve spodobе njemu podobne, i da će mi blagi zaborav doći. Ali sam smetnuo s uma: lako je s tuđim zločinima... A knjiga je ipak bila na noćnom ormariću, do mog uzglavlja. I u neko doba noći počela je opet vikati: Vorkuta, Dudinka, Igarka... i tako, neka nepoznata imena i nazivi koji bi mogli biti iz nekih starih romana. Uhta, Novilsk, Tajmir... je li to u Aziji, negdje? Indigirka, Milga, Čukotka... I uvijek nanovo: *Belomorsko-Baltskij kanal imeni Staljina* – eto, ipak je to već nešto poznato, veliki pojam iz predratnih dana. (*Nakon završetka dnevnog rada ostajali su leševi u gradilišnim grabama. Jedva su im lica bila zavijana snijegom. Jedan se zgurio ispod prevrnutih kolica, s rukama što su u rukavima tražile toplinu, i tako tu ležao smrznut. Drugi sjedi ukočen, s glavom među koljenima...*)

Opet urlaš? Smiri se, eto, još stotinjak stranica i stigao sam do kraja četvrtog dijela. Izvršio sam svoju obvezu. *Absolve me*, krvniče! Što ti to zapravo smjeraš sa mnom i s mojim životom? Koliko još svezaka pripremaš, deset? Tisuću? Eh, pa i patnja se da izmjeriti. Veliš: prekasno je. Nestala je u povijesti jer je nismo mogli podnijeti, izbrisali smo je i prešutjeli u knjigama, upravo kao što je Gabriel García Márquez napisao: *utopili smo je u istinu zaborava koja je isto što i domovina mraka*. Ali, što je to sa mnom? Gospode! Je li to možda ipak literatura, knjiga

o Borisu Davidoviču, pročitao sam je, da, i kimnuo glavom: sve sam to znao, ali ovo su sada rijeke koje teku, beskrajne, a Lena je u udžbeniku bila mila već po svom imenu, upravo kao Sava koja je tekla ispod Stare Gradiške, dok je rubom vrata odrezana ruka djevojčice visila na blijedoj tankoj kožici, na prozirnoj vrpci, i sama je ruka bila prozirna i beskrvna, ali gdje li je samo krv nestala – pitali smo se dok smo je gledali u hodniku one kuće blizu Zapovjedništva, u kojoj su djecu otrovali plinom – jer ispod vratâ nije bilo ni kapi krvi, pa možda djevojčice nije ni bilo. Da, u dvorištu je toga dana odjednom osvanula tišina, nije više bilo žamora što je nekoliko dana padao niz prozore, pa kako ćeš sada opisati patnju, impasibilno poput Borgesa *libre de la memoria y de la esperanza*? A koliko je toga tek potonulo u ponorima nade, pa bi zacijelo bilo dobro osloboditi se barem nje, riješiti se toga varljivog svjetla, rastvoriti i razgraditi i sam pojam i sam princip nade, pa jedino tako smo i mogli u onom hodniku gledati tu malu ruku a da ni zadržali nismo. Samo, kamo s memorijom? Kako da se nje riješimo kad je ona ono što je bilo, a nije ono što će biti, ili bi moglo biti.

Opet sam bio posve blizu sna i u polusnu sam molio knjigu: Podari mi barem malu amneziju, jedan neznatni njezin dio, kad već nećeš cijelu, onu pravu koja nije nikakva bolest nego ozdravljenje, i *vita nova* s pravim i čistim početkom. Amneziju za ovu noć, jednu kratku i toplu domovinu mraka! A ako nećeš, imam ja vlastiti zaborav, ideološki, vježbao sam ga od mladih dana, vezao sam ga za svoju svijest i sputao ga voljom: tako sam zaboravio zločine, prekrrio sam ih naprosto *esperanzom*. Kako bih inače mogao živjeti sa sablastima? (*A nisu to bile sablasti. Oni bi naprosto preko uniforma nabacili neke crne kabalice s kukuljicama, tako da su im se kroz rupe vidjele samo oči – valjda da ih sutra ne bismo prepoznali. Bilo je to u Kuli na istočnom kraju logora. Ulazili bi noću u prostorije koje bi slučajno izabrali, i birali bi također slučajno ili prema tko zna kakvu hiru. Tako su jedne noći odveli Marka Arnauta. Čuli smo korake već iz dna hodnika, i kako su otključali vrata, i kako hodaju između pleglih tijela, a nitko više nije ni disao, a kamoli*

spavao. Onda se jedna sablast zaustavila do naših nogu, i dugo je tako stajala, a zatim je čučnula, ili mi se barem tako učinilo, jer oči nije bilo moguće otvoriti. Cuo sam tihi, povjerljiv razgovor: "Žmiriš, a? Vidim te, prijatelju, vidim. Hajde, de, ustani!" šaptala je sablast mome susjedu, tiho, tiho, kao od milošte. "De, de, ne pravi se... Trepćeš očima, dobro sam vidio. Čuješ me, je li da me čuješ? I dršćeš, brate, ih, ih..." tepala mu je sablast. Ne dižući glavu i ne otvarajući oči Marko Arnaut je progovorio, zatvoren još u svoju blagu tamu, misleći, možda, ipak je to samo san, i skupljen je bio kao u uterusu: "Pusti me, brate, zaklinjem te bogom živim. Ostavi me, djeca me kod kuće čekaju." "Vidi, vidi..." "I žena me čeka, i dva sina malena... Brate mili i premili, ostavi me, molim te i zaklinjem te." "Hajde, hajde" šaptala je sablast još tiše "ništa ti to nije. Ne traje to dugo, samo cik-cak, i gotovo. Samo polako ustani, eto, tako. A cipele, evo ih, drži, kakve to, pobogu brate, bakandže imaš?"

Moj se susjed bez riječi obukao, a kad se digao, nije nas ni pogledao, a kad su otišli, a brava tiho škljocnula, ostala je u sobi tišina. Otkuda je mogla kakva riječ doći, ili suosjećanja? Iz strave? Ali to je bila tupost iznad strave, ono što se osjeća u obamrlosti kad više nema osjeta ni osjećaja. Jesu li tijela drhtala pod pokrivačima? A ti, misli ukleta, ti si još živa. Tebe nije moguće ubiti. Kamo ćeš? Zvijezdama? Pa ti si već luda od znanja i od mudrosti.

Sutra je svanuo vedar sunčan dan.)

Ali u sunce naprosto ne treba vjerovati. Taj djevičanski, živi, lijepi danas... Da nastavimo ipak o zvijezdama? O visokim jablanovima? Kako ono pjesnik reče? "Oni, sami, gordi dršću u visini..." Ali na koga je on to mislio? Na kakvu osamljenost i na koju gordost? Moj je susjed Marko Arnaut u svom snu još cvokotao zubima, onda se digao sa slame, obukao i otišao, a ja sam neko vrijeme još bludio po izmaglici nekih sjećanja iz minula života, između postojanja i nepostojanja. Danas mi se čini da su se u mojoj glavi kovitlale neke tamne mase, ali to sigurno nije istina, bit će zapravo da sam sebe sama osjećao u praznini,

dok odjednom netko u suprotnom kutu nije počeo glasno ridati. Nitko se drugi nije ni pomaknuo.

A sada, knjigo, što ćeš mi na to reći? Oh, šuti, znam, reći ćeš mi da je pakao ipak samo jedan, pa da zato i ti imaš pravo vikati i urlati noću, tu do mog uzglavlja i moga uha. Oh, poštedi me te vike i kričanja, pa ja sve to ionako znam, i rekao sam svojim prijateljima, pa ćemo sigurno ustanoviti ustanovu ("drage ljubavi prijateljstva" – kako je ono bio napisao onaj romantični pjesnik), to jest, htio sam reći da ima i drugih pjesnika, i barda, i zakonodavaca, pa ćemo opet uspostaviti *esperanzu* i opjevati je, tako, verarenovski, i ovjenčati, a sve će naše gadosti nestati, i sići nekamo *hacia la patria de tinieblas de la verdad del olvido*. U zaborav. Ne smiruješ se? Ne vjeruješ mi? – Već me tjednima i mjesecima progoniš, knjigo crna i crvena. Uzalud me kinjiš i napastuješ, evo, podižem protiv tebe najtužnija svoja sjećanja, jednim ću zlom suzbiti ono drugo. Da vidimo, dakle, što mi još imaš reći. – I upalio sam svoju svjetiljku po ne znam koji već put. Kad sve dobro pročitam i urežem u svoju dušu, i kad se tako iskupim, onda ću i ja sići u domovinu mraka i zaboraviti...

U svjetlu logora ljudi nikada ne ostaju ljudi. Logori nisu za to napravljeni. – Svi ljudski osjećaji nestali su nam zajedno s mesom mišića: ljubav, prijateljstvo, zavist, čovjekoljublje, milosrđe, čast, postojanost... Nismo znali za ponos ni za samoljublje. Zavist i strast činili su nam se kao pojmovi iz nekoga drugog svijeta. Preostala je samo mržnja, najtrajniji ljudski osjećaj.

– Eh, ali kad sve to svrši, što ćemo s mržnjom? – Što kažeš, knjigo? Neće minuti? – Ali, takav apsurd ja ne prihvaćam. Nije valjda povijest onaj Sizifov brijeg. Niti smo mi mitološki ni Camusovi Sizifi. Da, tada bismo bili sa svim ovim nevoljama sretni. Rekao sam ti već: ustanovit ćemo ustanovu...

Noć je. Grlo mi je suho, a oči me i u tami peku. Umukni, knjigo! – Počeo sam vikati osjećajući da su mi nečiste sile prišapnule u uho "objašnjenje apsurga": uzaludno je i *lijepo je va-*

ljati kamenje. Vjerovao sam da ću pomoću prvog zla zaboraviti ono drugo (odnosno, pomoću ovoga drugog ono prvo), a gle! sada imam oba u mozgu. Ni običan ljudski san, o noći, nisi mi donijela, a kamoli amneziju. Hajde, završimo već jednom barem to poglavlje!

Dan oslobođenja – što nam on može dati poslije toliko godina? Mi ćemo se izmijeniti do neprepoznatljivosti, a izmijenit će se i naši bližnji, i nekadašnji zavičaj bit će nam tuđ više od tuđine.

Značilo bi: nema ustanove? Ni Zamka neće biti, čak ni ovog, običnog svakidašnjeg zamka, bez metafore? – Onda sam, prestravljen, počeo tražiti zaborav, onaj ideološki, pun logike i dugog iskustva, ta *svijest se sastoji od zvijezda i od ljudi*, i mora se uspostaviti neki zatvoreni lanac između svega, baš zato da bi se konačno ukazala razlika između dobra i zla. Ali zaborav nije dolazio, nigdje ga nisam mogao naći. Pokušao sam svoja zla sjećanja zastrti ustrojstvom ustanove, to jest njezinim zamišljanjem, idealnim, naravno, kao u kakvoj Kastaliji, a onda bi odnekud iskrsele vizije čiste i bistre kao na filmovima: kako dolaze po dječaka na Solovkima, i njegove oči kako ih gleda, i njihova odijela, šapke i remenje, i sve pojedinosti jasne do prepasne realnosti, da bi se opet javila i ona prozirna kožica na kojoj je visila ruka djevojčice, i čuje se u noći (i u ovoj mojoj noći) lupa zatočenika zaključanih u prizemlju K-nastambe, i tako su se u mojoj svijesti odvijale do smrti beskrajne priče, a oči naprosto nije bilo moguće zatvoriti, ni uši zaglušiti, jer su te priče bile unutrašnje. Dolazile su iz vlastite prošlosti, a možda i iz budućnosti, sa stranica knjige do moga uzglavlja, i mnoštva knjiga; situacije, kretnje, likovi, lica koja su samo gledala a ja ih nikako nisam mogao zaboraviti. Žrtve i krvnici. Nisam ih više mogao ni literaturom potisnuti, ili poezijom, ni objasniti velikim ciljevima, posljednjom ljudskošću, onom budućom, to beskrajno more zločina u mojoj svijesti, i u očima, dok se moja mala ljudska istina te noći nije napokon dokotrljala u prednje pretince svijesti: pa ja nisam više ja! Gle! ne mogu više živjeti

u svom trenutku, u vlastitoj sadašnjosti. Izgubio sam svoj za-
borav.

*(I uzdrhta Soko, i kriknuvši gordo, pođe ka ponoru klizeći
kandžama po vlažnu kamenu. I stigao je, raširio krila, uzdah-
nuo duboko, sijevnuo očima i bacio se dolje. I valjajući se niz
stijene kao kamen, padao je brzo, lomeći krila, gubeći perje...
Val ga potoka dohvati i, opravši mu krv, zaodjenu ga pjenom i
odvuče u more...)*

1977.

Voštana krila, 1978.